

מלכות החשמונאים

בראשית פרק מט פסוק י

5 לא יסור שֶׁבֶט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי יָבֹא שִׁילָה שִׁילוּ וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים:

רמב"ן בראשית פרק מט פסוק י

10 והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל. והוא מה שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל (דה"א כח ד). ואמר לא יסור, לרמזו כי ימלוך שבט אחר על ישראל, אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר. וזהו שנאמר (שם ב ג ה) כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו:

וענין שאול היה, כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אצל הקדוש ברוך הוא, לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים, ונתן להם מלכות שעה. ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (הושע יג יא), שנתנו לו שלא ברצונו, ולכן לקחו בעברתו, שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות:

15 והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם, ולא היה להם לשאול מלך בימיו, כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלכם (ש"א יב יב), והקב"ה אמר לו לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם (שם ח ז), ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא. ומה שאמר הכתוב (שם יג יג) נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוץ כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם, שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל, לא על כלם. וזה טעם אל ישראל. אולי היה מולך על שבטי אמו, על בנימן ואפרים ומנשה, כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל, או היה מלך תחת יד מלך יהודה:

20 ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה, והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים (מ"א יא ט). וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם, וכמו שאמר הושע (ח ד) הם המליכו ולא ממני:

25 וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (ב"ב ג ב) כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא, שנכרתו כלם בעון הזה. ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתום:

30 ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו (במדבר יח ז) תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם, ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה':

35 וראיתי בירושלמי במסכת הוריות (פ"ג ה"ב) אין מושחין מלכים כהנים, אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה, אמר רבי חייא בר' אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (דברים יז כ), מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלויים (שם יח א). הנה שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן, ופירש תחלה שהוא לכבוד יהודה, שאין השררה סרה מן השבט ההוא, ולפיכך אף על פי שישראל מקימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחים אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות, אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו. והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעצמן ראויים למשיחה, אין מושחין אותן לשם מלכות, וכל שכן שאר השבטים, וכמו שאמרו בגמרא (הוריות יא ב) שאין מושחין אלא מלכי בית דוד. ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות. והוא דבר ראוי והגון:

דרשות הר"ן הדרוש השביעי

40 ודברי תימה הם, שאם כן לא נשלמה הבטחת יעקב בזה, ואף על פי שהיו עונשים המסירים הממשלה, כי מי שיבטיחנו הנביא שלא יזוק ולא יפול ביד שונאיו ואחר כך יפול, אף על פי שדמו מידם יבוקש, לא נשלמה הבטחת הנביא. וזה הפסוק אינו מצוה ולא אזהרה לבאים, אבל הקדמת הידיעה ממה שיקרה, ואם המולכים בישראל עוברים על זה, כבר נתבטלה ההבטחה הזאת ביטול רב, ולא נתקיימה רק בימי דוד ושלמה.

45 אבל לדעתי הפרשה הזאת רומזת לכל שבט ושבט מה שיקרנו, כמו שרמז לשבט דן ענין שמשון, ובישר בו ישראל באמור לו (בראשית מט טז) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל כמו שאמר בסוטה (ט ב י א), [וכן] הנושך עקבי סוס וגו' (בראשית שם), שהוא רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם (שופטים טז כט), וכשראה שנפל ביד אויביו אמר לישועתך קויתי ה', וכן ביהודה יבר על דרך ההודעה וההבטחה, ואמר לא יסור שבט מיהודה, כלומר עם שיחטאו מלכיה, עדיין לא יגיע עונשם שתסתלק ותסור מהם המלוכה לגמרי. והנה רמז לו מאמר השם יתברך לשלמה (מ"א יא יב) יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקותי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך, אך בימיך לא אעשנה למען דוד אביך, מיד בנך אקרענה וגו'. ולפיכך הבטיח יעקב ליהודה שאף על פי שיחטאו מלכיו, לא יגיע חטאתם להסיר מהם המלוכה לגמרי, וכמו שאמר השם יתברך לשלמה (שם יג) רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך למען דוד עבדי ולמען ירושלים אשר בחרתי, והנה כל ימי בית ראשון היו מלכים ביהודה ולא סרה מהם הממשלה.

55 וכן מלכות שאול אינה קושיא אצלנו, אף על פי שלא היה בימיו מושל בשבט יהודה, שהוא לא הבטיחו שלא יקום לעולם מלך אלא משבטו כמו שפירשנו, אבל הודיע שמעת שהתחיל מלכותם לא תסור ולא תיפסק לגמרי. ולכן מלך שאול אף על פי שלא היה משבט יהודה מושל ומלך, לפי שלא היה בשבט יהודה ראוי למלכות כמוהו, כאשר העיד הכתוב (ש"א י כד) כי אין כמוהו

בכל העם. ולא הבטיחו יעקב ליהודה, אלא שמעת שתתחיל לו המלכות לא תסור ממנו, ואין ההסרה נופלת אלא בדבר שכבר התחיל.

ואין ממלכי חשמונאי על זה קושיא כלל, כי לא יבטיחו הכתוב ליהודה, רק כל ימי היות הממשלה לישראל מצד עצמם לא תיכרת משבט יהודה, והממשלה לעולם תהיה בשבטו כל זמן שתהיה בישראל. אבל לא הבטיח שלא יתמנה אדם בשררה מן השררות אם אינו משבט יהודה. והמלכים אשר מלכו בבית שני, לא היתה מלכותם מצד עצמם כלל, אבל הם כפקידים למלך פרס ורומי, גם לזולתם מן המלכים. אבל מכל מקום אין כוונתו שלא תהיה מלוכה וממשלה לאחד מאחיו, אבל הבטיחו שלא תיפסק מן שבטו הממשלה לגמרי, כל זמן שתהיה המלוכה לישראל, אבל בהיות ישראל בגלות, אין מלך ואין שר, לא הובטח שבט יהודה שתישאר לו ממשלה.

ועל דעת רבותינו ז"ל יש כאן דרך אחרת, שהבטיחו שלא תסור לעולם משבטו קצת ממשלה, בין בהיותם על אדמתם, בין בהיותם בגולה. וכן הבטיחו שלא תיפסק תורה מזרעו. וזהו שאמר בפרק קמא דסנהדרין (ה א) לא יסור שבט מיהודה, אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את העם, ומחוקק מבין רגליו, אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים. והנה הבטיחו בכאן שתי הבטחות, האחת שלא יפסק נגיד ומצוה מזרעו ואפילו בהיותו בגולה, והשנית שיהיו זרעו עוסקין בתורה. והוא שאמרו ביומא (כו א) אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורי, אלא דאתי משבט לוי או דאתי משבט יששכר, מלוי דכתיב (דברים לג י) יורו משפטך ליעקב, מי ששכר דכתיב (דה"א יב לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, ואימא נמי מיהודה דכתיב (תהלים ס ט) יהודה מחוקקי, אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמרינן. הרי שאף על פי שלא הובטח זרעו שיסכים אל האמת, מכל מקום הובטח שלא תיפסק תורה ממנו. וזו ההבטחה קיימת לעולם, בין בזמן שישראל על אדמתם, בין בעת לכתם בגולה.

ש"ת הרשב"א חלק ד סימן קפז

אמיתות פי' הכתוב, כך הוא. לא יסור שבט מיהודה לעד, כי לבסוף יבא שילה, שהוא מזרעו, ותשוב אליו הממלכה. והטענה בזה, לפי שכל השבטים היה להם מלך או שופט (סוכה כח), ואין אחד מכולם שלא היתה לו שררת מלכות או שופט. אבל מפני שאינה נחלה להם, כשסרה, סרה לעולם. אבל שררת יהודה, ירושה היא לו, ולו עיקר הממלכה תהיה. ולא הבטיח ה' את ישראל, שלא יגלו כדי שימלוך עליהם מלך יהודה, אבל הבטיחו שהממלכה והשררה היא נחלתו. ואם תסור ממנו, לא תסור לעולם, כמו שסרה משאר השבטים. כי בסוף הזמנים, יבא שילה שהוא המשיח מזרעו, ולו יקחת עמיה, כי תשוב ירושתו לו, כי הממלכה שלו היא. ומלת: עד; במקום הזה כמו

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג הלכה א

בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני.

רמב"ם הלכות מלכים פרק א הלכה ט

מלכי בית דוד הם העומדים לעולם שנאמר כסאך יהיה נכון עד עולם, אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסק המלכות מביתו, שהרי נאמר לירבעם אך לא כל הימים.

אמת ליעקב לג"ר יעקב קמינצקי זצ"ל

העיקרית של העם היתה ארמית, שפת הגלות, ולא לשון הקודש, שפת ארץ ישראל; הארון הקודש לא היה מונח בקדש הקדשים בתקופה זו. ונראה שגם להקים אז מלך מבית דוד לא רצו חכמינו, כי כינון המלכות בעת ההיא היה מתפרש כאילו התקופה הזאת היא תקופת הגאולה השלמה. כדי להבליט את העובדה שטרם הגיעה השעה נמנעו חז"ל למנות מלך של ממש ממלכות בית דוד, ולכן כשראו החשמונאים שכסא המלוכה ריק לקחוהו לעצמם, וזה היה כנגד צוואת הזקן ונענשו על זה, אבל עכ"פ חכמי הדור לא היו יכולים להעיר להם כי צריך להעמיד עכשו מלך מבית דוד, ודו"ק.

אמת ליעקב על התורה קמינצקי, יעקב עמוד מס 242הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ונראה בביאור הדבר על פי מה שייסדתי כמה פעמים בחידושי¹⁵ והבאתי כמה ראיות לזה, כי בית שני מלכתחילה לא נועד על מנת להתקיים לעולם, כלומר, דזה היה ידוע לחכמי ישראל שהבנין הזה לא יעמוד לעולמים ולא נוסד אלא כשביל תקופת התכוננות לתקופת הגלות הארוכה שעדיין אנו סובלים ממנה, והיינו שבתקופה ההיא נכתבה התורה שבעל פה עלי ספר והותקנו גזירות וסייגי חז"ל — הכל בשביל להכניס לתקופת הגלות המרה. ומחמת שלא רצו חכמינו שיחשבו ההמון כי תקופת בית שני היא הגאולה השלמה, לכן השאירו כמה דברים בצורתם "הגלותית", לדוגמא: השפה

אמת ליעקב על התורה קמינצקי, יעקב עמוד מס 242הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה